

# Jazowska-Gumulska, Maria

---

## Życie kulturalne i literackie na łamach regionalnej i lokalnej prasy podhalańskiej w dwudziestoleciu międzywojennym

---

Rocznik Historii Prasy Polskiej 5/1(9), 87-115

---

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

T. V (2002) Z. 1 (9)  
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK  
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

The Cultural and Literary  
Life in the Regional and  
Local Press of the  
Podhale Region in the  
Period Between the  
Two World Wars

**Życie kulturalne  
i literackie na łamach  
regionalnej i lokalnej  
prasy podhalańskiej  
w dwudziestoleciu  
międzywojennym**

Instytut Bibliotekoznawstwa  
i Informacji Naukowej  
ul. Podchorążych 2  
PL 30-084 Kraków

**Maria**

**JAZOWSKA-  
-GUMULSKA**

**KEY WORDS**

Regional and local press of the  
Podhale region, regionalism, folk  
literature and culture

**SŁOWA KLUCZOWE**

Prasa regionalna i lokalna Podhala,  
regionalizm, literatura  
i kultura ludowa

**ABSTRACT**

The article outlines the history and contents of Podhale's regional and local press in the twenty years between the first and second world wars. An emphasis is laid on folk literature and culture. The folk tradition owed its renewal to W. Orkan, K. Tetmajer and intellectual elites inspired by the concepts propagated by S. Witkiewicz. Local artists also made a valuable contribution to the promotion of Podhale by publishing their texts in the press.

**ABSTRAKT**

Artykuł omawia w ogólnym zarysie dzieje podhalańskiej prasy regionalnej i lokalnej oraz charakteryzuje jej zawartość w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Szczególną uwagę zwrócono na problemy literatury i kultury, zwłaszcza ludowej. W podtrzymywaniu tradycji nie małe znaczenie miała działalność W. Orkana i K. Tetmajera oraz środowiska elity intelektualnej, nawiązującej do koncepcji S. Witkiewicza. Cenny wkład do propagowania Podhala wnosili regionalni i ludowi twórcy, publikujący na łamach prasy swoje utwory oraz opracowania o tematyce folklorystycznej.

## Streszczenie

Regionalna i lokalna prasa podhalańska już od przełomu XIX i XX wieku reprezentuje wysoki poziom merytoryczny wśród czasopism tej kategorii w kraju. Przyczyniły się do tego okoliczności jej powstania uwarunkowane specyficznymi walorami krajobrazowo-klimatycznymi i uzdrowiskowymi, a także względną swobodą w wyrażaniu poglądów politycznych w sytuacji zaborowej. Wyjątkowa ideologia regionalna na obszarze Podhala, za sprawą W. Orkana i K. Tetmajera oraz szeregu młodych przedstawicieli inteligencji miejscowej, oddziaływała na szereg inicjatyw wydawniczych, a prasa w sposób szczególny służyła jej propagowaniu.

Przegląd zawartości prasy regionalnej w niniejszym artykule koncentruje się głównie na treściach z zakresu kultury, upowszechniania folkloru i literatury. W wielu opracowaniach o kulturze ludowej posługiwano się terminem „swojszczyzna”, rozumianym jako tradycja kultury lokalnej, eksponowano treści z zakresu walki o czystość gwary, stroju, obyczaju podhalańskiego. Na łamach tej prasy debiutowali regionalni i ludowi pisarze Podhala.

Materiał badawczy zebrany na podstawie kwerendy czasopism, dokonanej w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego, Biblioteki Jagiellońskiej i Centralnej Biblioteki Górskiej w Krakowie, pozwala wysnuć wniosek, że prasa ta jest niezastąpionym źródłem do odtworzenia zróżnicowanego oblicza życia literackiego i kulturalnego regionu Podhala i środowiska lokalnego Zakopanego.

## U początków prasy podhalańskiej

Wydawnictwa periodyczne wychodzące na Podhalu od przełomu XIX i XX wieku wiążą się ściśle ze wzrastającym zainteresowaniem regionem Tatr za sprawą upowszechnienia walorów krajobrazowo-klimatycznych i uzdrowiskowych tego zakątka kraju<sup>1</sup>. Największe zasługi w popularyzacji Tatr już w epoce pozytywizmu mieli m.in.: Eugeniusz Janota, Walery Eljasz-Radzikowski i jego syn Stanisław, Michał Bałucki, Mieczysław Pawlikowski, jego syn Jan Gwalbert i przybywający tu od 1873 roku (momentu założenia Towarzystwa Tatrzańskiego) Tytus Chałubiński, uznawany przez wielu badaczy, za rzeczywistego inicjatora rozwoju Zakopanego jako uzdrowiska, a niebawem ponadzaborowej stolicy kulturalnej kraju. Wokół Chałubińskiego gromadziło się środowisko badaczy, pasjonatów góralszczyzny, zgłębiających tajniki kultury życia codziennego, zdobnictwa i architektury — Stanisław Witkiewicz, Władysław Matlakowski, Bronisław Dembowski. Zaslugą Chałubińskiego było też założenie w 1888 roku w Zakopanem Muzeum oraz pierwszego towarzystwa o charakterze naukowo-badawczym — Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego. Zakopane postrzegane w tym okresie jako mistyczna kolebka idei tatrzaństwa, centrum polszczyzny skupiające elity intelektualne kraju, stało się rzeczywistym łącznikiem między trzema zaborami. „Niemniej typowa jest definicja miejscowości jako «salonu polskiego», a więc letniska dla eleganckiego i zamożnego świata” — pisał Juliusz Zborowski. Ta nazwa została jednak niebawem zamieniona na „nowy, bardziej usprawiedliwiony termin: «letnia stolica Polski»”<sup>2</sup>. O jej fenomenie kulturowym i literackim w okresie tzw. „Młodej Polski tatrzańskiej” powstało kilka znaczących opraco-

---

<sup>1</sup> Zob. W. H. Paryski, *Powstanie zakopiańskiego ośrodka turystycznego (do 1914 r.)*, [w:] *Zakopane. Cztery lata dziejów*, t. II, red. R. Dutkova, Kraków 1991, s. 7–21.

<sup>2</sup> J. Zborowski, *Z dziejów ruchu wydawniczego w Zakopanem do roku 1899*, „*Rocznik Podhalański*”, t. III, Zakopane 1985, s. 33–34.

wań naukowych, głównie autorstwa Jacka Kolbuszewskiego i Jana Majdy<sup>3</sup>.

Dla coraz liczniej przybywających gości w rejony górskie wydawnictwa periodyczne były wręcz koniecznością. Statut klimatyczno-leczniczej stacji w Zakopanem, zatwierdzony reskryptem z dnia 3 października 1885 roku, nakładał na nowy zakopiański urząd Komisji Klimatycznej, popularnie zwanej Klimatyką, obowiązek bieżącej informacji o wszelkich przedsięwzięciach organizacyjnych. Zainicjowanie wydawnictw periodycznych wymusiły więc przeobrażenia społeczne i potrzeba informowania coraz liczniejszej grupy kuracjuszy o istotnych sprawach środowiska. W trzy lata od nominacji do rangi miejscowości klimatycznej wydano w Zakopanem pierwszą „Listę gości”, zapoczątkowującą periodyczne spisy osób przybywających na czasowy pobyt. J. Zborowski, omawiając początki ruchu wydawniczego w Zakopanem, słusznie zauważył, że: „W dziejach regionalnej prasy odegrały te suche spisy nazwisk, miejscowości i adresów skromną rolę pionierów gazety we właściwym tego słowa znaczeniu”<sup>4</sup>. Wykazy przebywających pod Giewontem wybitnych osobistości z kręgu literatów, artystów, redaktorów znanych periodyków krajowych, oddziaływały zapewne także mobilizująco na miejscowe inicjatywy wydawnicze wspierane przez Towarzystwo Tatrzańskie, zwłaszcza jego Sekcję Ludoznawczą i Przyrodniczą oraz Komisję Klimatyczną.

W pierwszym czasopiśmie, noszącym tytuł „Zakopane”, które było raczej efemerydą (w lipcu i sierpniu 1891 roku ukazały się zaledwie trzy 4-stronicowe numery), jego redaktor Walery Eljasz rozbudował dział wiadomości bieżących, zamieścił dwa artykuły: o treści turystycznej oraz o Muzeum Tatrzańskim, znalazły się tu także kronikarskie informacje o sezonie pod Tatrami z rubryką drobnych wiadomości z życia środowiska lokalnego. Już w roku następnym wyszło 8 numerów kolejnego periodyku — „Kuriera Zakopiańskiego”, którego tytułarnym redaktorem był Leopold Świerz, sekretarz Towarzystwa Tatrzańkiego. Interesujące treści przyrodnicze, turystyczne oraz bogaty materiał informacyjny wzbogaca po raz pierwszy obecna w prasie lokalnej tematyka regionalizmu literackiego. Andrzej Stopka zamieścił w periodyku

---

<sup>3</sup> Zob. J. Kolbuszewski, *Tatry w literaturze polskiej 1805–1939*, Kraków 1982; tegoż, *Tatry. Literacka tradycja motywu gór*, Kraków 1995; J. Majda, *Młodopolskie Tatry literackie*, Kraków 1989.

<sup>4</sup> J. Zborowski, *op. cit.*, s. 10.

zapisane gwara opowiadania Sabały, które znalazły się już po śmierci góralskiego barda w osobnym tomiku<sup>5</sup>.

Omówienie zawartości pierwszych periodyków wychodzących w Zakopanem zawdzięczamy Stanisławowi Eljaszowi-Radzikowskiemu, który w numerze 13 z 1899 roku „Przeglądu Zakopiańskiego” zamieścił obszerny artykuł pt.: *Czasopisma poświęcone sprawom Tatr polskich i Zakopanemu*. Całokształt ruchu wydawniczego w Zakopanem u schyłku XIX wieku został ponadto szczegółowo opracowany przez J. Zborowskiego i wydany już po śmierci autora<sup>6</sup>. Zborowski zamykając swój przegląd na roku 1899 nie uwzględnił najbardziej wartościowego pod względem rozpiętości i walorów treściowych pisma, które w latach 1899–1906 wychodziło zasadniczo jako tygodnik. Na jego łamach wybitni redaktorzy, jak Walery Eljasz-Radzikowski, Dionizy Bek i Bronisław Dobek mieli ambicję kierowania całym ogólnopolskim ruchem pracy społecznej na rzecz Zakopanego i wyrosłej tam ideologii tatrzańskiej jako ważnej siły konsolidującej naród. Działy sprawozdawczo-informacyjne zawierały aktualne doniesienia o sprawach bieżących z życia uzdrowiska, zajmowały się lokalnymi problemami Zakopanego oraz Podhala. Artykuły dotyczące ochrony przyrody tatrzańskiej i Towarzystwa Tatrzańskiego oraz stylu zakopiańskiego zadecydowały o wielkiej popularności tego periodyku. W 1901 roku „Przegląd” żywo zaangażował się w dobiegający po kilkunastu latach do rozstrzygnięcia spór Węgier i Galicji o Morskie Oko. Na łamach periodyku już w 1899 roku ukazały się wiersze Lucjana Rydla, Franciszka Vondračka, Wacława Wolskiego, Jerzego Żuławskiego, a także fragmenty prozy Stanisława Przybyszewskiego, Stanisława Witkiewicza, Stefana Żeromskiego, zamieszczano też przeglądy bibliograficzne piśmiennictwa związanego z regionem<sup>7</sup>.

Sporne sprawy środowiskowe wynikające z działalności Rady Gminnej w Zakopanem kierowanej przez dr Andrzeja Chramca przyczyniły się do powstania dwóch czasopism opozycyjnych w stosunku do „Przeglądu Zakopiańskiego”. W 1902 roku ukazało się kilka nume-

---

<sup>5</sup> Zob. A. Stopka, *Sabała. Portret, zyciorys, bajki, powiastki, piosenki, melodie*, Kraków 1897.

<sup>6</sup> J. Zborowski, *op. cit.*

<sup>7</sup> Początki prasy zakopiańskiej ze szczególnym uwzględnieniem „Przeglądu Zakopiańskiego” omawia Jan Bujak w artykule: *Początki prasy zakopiańskiej (1891–1906)*, *Studia Bibliologiczne*, z. 2 i 3, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”, Bydgoszcz 1982, s. 69–94.

rów tygodnika „Giewont”, wydawanego przez Edmunda Cięglewicza, finansowanego przez A. Chramca, który omawiał i usprawiedliwiał poczynania Rady Gminnej. W piśmie znalazło się także miejsce dla spraw turystyki i taternictwa, na jego łamach zadebiutował też Leon Chwistek artykułami o tematyce tatrzańskiej i teatralnej. Drugim piśmie opozycyjnym był: „Tygodnik Zakopiański”, wychodzący w latach 1903–1904 jako dodatek do krakowskiego „Głosu Narodu”, wydawany przez Janinę Rogoszewą, a redagowany przez Antoniego Beaupré. Mimo pozorów bezstronności, wyraźnie propagował poczynania Rady Gminnej, stojąc po stronie dra A. Chramca, złośliwie atakując daleko- siężne plany rozwoju Zakopanego lansowane przez Witkiewicza i Janiszewskiego. Z dziedziny literatury drukowano w „Tygodniku” opowiadania Gabrieli Zapolskiej o tematyce społecznej oraz fragmenty dzieł czołowych przedstawicieli „szkoły podhalańskiej”, m.in. *Na Skalnym Podhalu* Kazimierza Tetmajera oraz utwory F. Nowickiego<sup>8</sup>.

Po dwóch latach przerwy od momentu zaniechania wydawania „Przeglądu Zakopiańskiego” w roku 1908 zaczęło się ukazywać nowe zakopiańskie czasopismo „Zakopane”, propagujące charakter uzdrowski i turystyczny miasta. Do 1913 roku redagował go dr Józef Żychoń, lekarz stacji klimatycznej, działem literackim zajmował się od 1908 roku Stanisław Lack, nadając mu charakter regionalny. Opowiadania pisane gwarą zamieszczał tu Wojciech Brzega, utwory literackie o tematyce tatrzańskiej drukowali: Jan Kasprowicz, Tadeusz Miciński, Leopold Staff, Władysław Orkan, Wacław Wolski, z grona pisarzy regionalnych Feliks Gwiżdż, Józef Jedlicz i Zygmunt Lubertowicz, dla których tematyka regionalna, zapoczątkowana w tym środowisku przez inteligencję napływową, była ideą nadrzędną. Od 1912 redaktorem literackim pisma został Jerzy Żuławski, w 1914 redakcję przejął początkowo Mariusz Zaruski, a następnie Józef Diehl (ostatni numer „Zakopanego” wyszedł z datą 8 sierpnia 1914 roku).

### Od „Gazety Podhalańskiej” do „Ziemi Podhalańskiej”

Wybuch I wojny światowej zdecydował o zaprzestaniu działalności prasowej w Zakopanem, po wojnie przyjęła ona zdecydowanie

---

<sup>8</sup> K. Tetmajer, *Notatki literackie*, Warszawa 1916, s. 20.

odmienny charakter. Nie można jednak pominąć przy omawianiu przedsięwzięć wydawniczych na Podhalu znaczącej roli organizacji regionalnych: Związku Górali i Związku Podhalan, których członkowie w ramach statutowej działalności pracowali nad podniesieniem rodzimej kultury, szerzyli zamiłowanie do tradycji i zwyczajów, wiązali działalność kulturalną i pracę literacką z ziemią rodzinną. Już na II Zjeździe Podhalan obradującym w 1912 roku w Nowym Targu, z udziałem m.in. Władysława Orkana, dr Jan Bednarski z Nowego Targu doprowadził do podjęcia ważnej uchwały: „Podhale powinno mieć własną gazetę, broniącą interesów całego regionu i jego kultury, która by budziła ducha narodowego na Spiszu i Orawie”<sup>9</sup>. Działacze podhalańscy i orawskospiscy, do których oprócz Bednarskiego należeli m.in.: Orkan, Gwiżdż i ks. Ferdynand Machay z Orawy dyskutowali wcześniej o potrzebie organu prasowego, który pozwoliłby zespolić ruch regionalny z nurtem narodowym i patriotycznym. F. Gwiżdż, wspominając po kilku latach okoliczności powstania periodyku, pisał: „dr Bednarski — największy autorytet w sprawach akcji na Spiszu i Orawie — upierał się przy tytule «Nowiny» i to «Podtatrzańskie». Twierdził, że taki tytuł będzie od razu zrozumiały dla ludności spiskiej, orawskiej, podtatrzańskiej, nawykłej do czytania gazet słowackich (po słowacku — «nowin»)”. W związku z taką decyzją przygotowano rozmaite druki (koperty, papier listowy) z tytułem „Nowiny Podtatrzańskie” Do objęcia redakcji nakłoniono F. Gwiżdża. Z datą 20 listopada 1912 roku W. Orkan wysłał do Gwiżdża list w tej sprawie. Pisał m.in.: „Co do «Nowin Podtatrzańskich» — to nie mogę się pogodzić z tytułem. Sądzę, że potrafisz jeszcze skłonić Bednarskiego do przemiany. Nadrukowany papier jest małą stratą wobec straty większej, gdyby tytuł pozostał (...) Powinno być: „Gazeta Podhalańska” lub „Tygodnik Podhalański”, lub może lepiej jeszcze „Wieści z Podhala”<sup>10</sup>. Orkan powtórzył także w tym liście wielokrotnie prezentowany swój pogląd na temat granic terytorialnych Podhala. „... my pojęcie Podhala rozszerzamy (to jest w celu naszych Zjazdów) na całe Podtatrze (Spisz [!] i Orawę) na część Limanowskiego, Sądeckiego, Jordanowskiego i Żywieckiego — powiatów”.

W grudniu 1912 roku ukazał się w Nowym Targu pierwszy numer „Gazety Podhalańskiej” pod redakcją F. Gwiżdża z artykułem wstępnym

---

<sup>9</sup> W. Wnuk, A. Kudasik, *Podhalański ruch regionalny*, Kraków 1993, s. 15.

<sup>10</sup> F. Gwiżdż, *Narodziny „Gazety Podhalańskiej”*, „Ziemia Podhalańska” (dalej skrót — ZP) 1936, nr 5, s. 4-5.



W. Orkana, który zdecydował ostatecznie o tytule gazety. Od tej pory gazeta wychodziła jako tygodnik nieprzerwanie, także w latach I wojny światowej, aż do roku 1935. Kolejnymi redaktorami pisma byli: Tomasz Buła, Alfred Kador, Juliusz Zborowski, Zygmunt Lubertowicz, Jan Krauzowicz, Franciszek Ciszek. „Gazeta Podhalańska” odegrała zasadniczą rolę w kształtowaniu i propagowaniu podhalańskiego ruchu regionalnego zarówno w wymiarze społecznym jak i kulturowym, obejmując swym zasięgiem nie tylko Skalne Podhale, lecz również Spisz i Orawę. W licznych wypowiedziach „Od redakcji” podkreślano uparcie, iż zadaniem „Gazety” jest umożliwienie szerokim rzeszom braci podhalańskiej możliwości wypowiedzania się i uświadamiania we własnym piśmie, które w całości miało się poświęcić sprawom podhalańskim, stając się w ten sposób nieoficjalnym organem Związku Podhalan.

Wyjątkowo prężna ideologia regionalna na obszarze Podhala, będąca w dwudziestolecie międzywojennym dziełem samych Podhalan, zawdzięcza podstawy ideowe i skuteczne ich wdrażanie Władysławowi Orkanowi i Kazimierzowi Tetmajerowi, z którymi współpracowało grono młodych Podhalan z Feliksem Gwiżdżem, Antonim Zachemskim i Zygmuntem Lubertowiczem na czele. Tym niestrudzonym propagatorom regionalizmu „Gazeta Podhalańska” zawdzięcza swoją wysoką pozycję wśród krajowej prasy regionalnej. Bogactwo problematyki z dziedziny życia gospodarczego, kulturalnego i literackiego świadczy o ogromnym zaangażowaniu zespołu redakcyjnego.

W latach 1918–1920 dominowała w „Gazecie” sprawa polskości Spisza i Orawy, w roku 1920 wychodził nawet osobny dodatek: „Nowiny Spisko-Orawskie” wydawany przez Związek Polaków Spiskich i Orawskich, w całości poświęcony tej problematyce. Przegląd zawartości prasy regionalnej w niniejszym artykule koncentruje się jednak głównie na treściach z zakresu kultury i literatury, pomijając problemy natury politycznej.

„Gazeta Podhalańska” jako organ ideologii regionalnej wiele miejsca poświęcała ochronie tradycji kultury lokalnej, posługując się najczęściej terminem „swojszczyzny”, dla której podejmowano walkę o czystość gwary, stroju i obyczaju podhalańskiego<sup>11</sup>. Najdobitniej wypowiadał się na te tematy Franciszek Pajerski, Eugeniusz Pawłowski,

---

<sup>11</sup> O utrzymanie swojszczyzny, „Gazeta Podhalańska” (dalej skrót — GP) 1934, s. 7.

Witold Mileski i Józef Pięniątek<sup>12</sup>. Antoni Zachemski przeprowadził dla „Gazety” wywiad z Jędrzejem Cierniakiem poświęcony zwyczajom i obrzędowi wesela góralskiego<sup>13</sup>.

Na łamach „Gazety” znalazły się także informacje o czasopismach traktujących o Podhalu, a także tych, które były poświęcone sprawom kulturalno-oświatowym interesującym Podhalan. Omawiano więc kolejno roczniki „Wierchów”<sup>14</sup>, informowano o „Gazecie Zakopiańskiej”<sup>15</sup>, „Poradniku Teatrów i Chórów Włociańskich”<sup>16</sup>. W stałym dziale *Kroniki* charakteryzowano nowe wydawnictwa Podhalan, a także prace o treści ogólnej traktujące o Podhalu.

Materiały beletrystyczne w przeważającej mierze były tekstami gwarowymi i to zarówno opowiadaniem, jak i naukowo opracowanymi tekstami folklorystycznymi. Zamieszczali tu swoje opowiadania gwarowe, a także fragmenty powieści regionalnych m.in.: Michał Balara, Jan Gołdyn, Feliks Gwiżdż, Michał Marczak, Franciszek Pajerski, Eugeniusz Pawłowski, Aniela Stapińska, Andrzej Stopka, Stanisław Szczepański, Antoni Zachemski. Popularyzując twórczość ludowych pisarzy Podhala drukowano m.in. gawędy Stanisława Krzeptowskiego oraz wiersze i gawędy Andrzeja Florka Skupnia<sup>17</sup>.

Nie można pominąć także gwarowych utworów wierszowanych regionalnych pisarzy Podhala, m.in. Stanisława Nędzy Kubińca, Augustyna Suskiego, Antoniego Zachemskiego, jak również pisanych ję-

---

<sup>12</sup> Zob.: F. Pajerski, W obronie stroju i gwary podhalańskiej, GP 1927, nr 7; E. Pawłowski, O kulturę Podhala, tamże, 1931, nr 30, 31, 33, 35, 36; tenże, O zwyczajach, tamże, 1931, nr 41; W. Mileski, O życie i przyszłość gwary podhalańskiej, tamże, 1931, nr 41; tenże, Pieśni jako świadectwo przeszłości, tamże, 1931, nr 52; J. Pięniątek, O ginącym stroju ludowym i ostatnich jego wytwórcach, tamże, 1934, nr 21.

<sup>13</sup> Z. Jantek [Antoni Zachemski], O „Weselu góralskim” słów kilka, GP 1930, nr 45.

<sup>14</sup> Pierwsze roczniki „Wierchów” omawiał S. Kipta, zob.: GP 1924, nr 30; 1925, nr 27; 1927, nr 27; 1929, nr 18; 1930, nr 9; 1931, nr 11. Rocznik VIII i IX omówił J. Bielatowicz, tamże 1931, nr 11; 1932, nr 16; rocznik X ponownie S. Kipta, GP 1933, nr 6.

<sup>15</sup> *Nowe pismo na Podhalu*, GP 1921, nr 20.

<sup>16</sup> „Poradnik Teatrów i Chórów Włociańskich” — czasopismo wychodzące we Lwowie od 1907 r. Po I wojnie światowej zaczęło wychodzić pod red. Józefa Jedlicza. Zob. *Kronika*, GP 1922, nr 4.

<sup>17</sup> Stanisław Krzeptowski zadebiutował na łamach „Gazety” opowiadaniem gwarowym: *Przestroga dla turystów i myśliwych*, GP 1923, nr 5; w numerze 3 z 1932 roku ukazał się wiersz gwarowy Florka ze Stołowego (pseud.) czyli Andrzeja Florka Skupnia pt. *Podhalańskie my syny*.

zykiem literackim: Wincentego Hlouszka, Edwarda Kłonieckiego, Mieczysława Kosseka, Zygmunta Lubertowicza. Jan Bielatowicz i Józef Kantor<sup>18</sup> zamieścili w „Gazecie” interesujące opracowanie pieśni góralskich, natomiast o literaturze tatrzańskiej, a także o poezji romantycznej pisał Zygmunt Lubertowicz — polonista, nauczyciel gimnazjum w Nowym Targu, jeden z redaktorów „Gazety” w latach 1921–1922<sup>19</sup>. Lubertowicz wypowiadał się także kilkakrotnie o potrzebie kształcenia młodzieży podhalańskiej, zwłaszcza żeńskiej, zapoznawał czytelników z poglądami Stanisława Konarskiego<sup>20</sup>.

W latach trzydziestych znalazły się w „Gazecie” opracowania krytycznoliterackie twórczości Orkana i Tetmajera autorstwa znanych historyków literatury: Kazimierza Budzyka, Kazimierza Czachowskiego<sup>21</sup> i Stanisława Pigionia<sup>22</sup>. Artykuły te wzbudzały niewątpliwie zainteresowanie czytelników, zwłaszcza młodzieży gimnazjalnej, która była aktywnym odbiorcą „Gazety”. Do młodzieży podhalańskiej, a zwłaszcza do młodzieży kształcącej się, wypowiedział Orkan znamienne *Wskazania dla synów Podhala* na VI Zjeździe Podhalan w Czarnym Dunajcu w 1922 roku, które kilkakrotnie były przypomniane w tym znaczącym dla Podhala periodyku<sup>23</sup>. Wszystkie wystąpienia Orkana na Zjazdach były w całości publikowane i żywo komentowane<sup>24</sup>.

Redaktorzy czasopisma nie wykazywali zainteresowania literaturą obcą. Tylko w jednym z numerów świątecznych (nr 52 z 1921 roku) wydrukowano opowiadanie Andersena: *Dziewczynka z zapalkami*. Spośród klasyków polskich poprzez dedykacje wierszy przypomniano o Słowackim i Chopinie, zapoznawano także czytelników z twórczością i działalnością dla Podhala Seweryna Goszczyńskiego<sup>25</sup>,

---

<sup>18</sup> *Wieczór podhalański*, GP 1920, nr 17.

<sup>19</sup> *Kronika*, GP 1920, nr 3; 1921, nr 50; 1922, nr 44, 48.

<sup>20</sup> Z. Lubertowicz, *Ten, który odważył się pracować!* GP 1923, nr 42.

<sup>21</sup> Zob. m. in.: K. Budzyk, *Władysław Orkan*, GP 1931, nr 20 oraz tenże, *Kazimierz Tetmajer jako epik Tatr*, GP 1931, nr 49; K. Czachowski, *O Władystawie Orkanie*, GP 1931, nr 22 oraz tenże, *Wielki piewca Skalnego Podhala* [O K. Tetmajerze], GP 1931, nr 49.

<sup>22</sup> Odczyt S. Pigionia o twórczości Orkana przedstawił w „Gazecie” Jan Bielatowicz, *Orkan jako epik wsi*, GP 1932, nr 43.

<sup>23</sup> Zob. m.in. GP 1922, nr 42; tamże, 1931, nr 20.

<sup>24</sup> Działalność i zasługi W. Orkana dla ruchu podhalańskiego omówił m.in. J. Olszowski, *Wskazania Władysława Orkana*, GP 1931, nr 20.

<sup>25</sup> J. Niemczyk, *Seweryn Goszczyński — piewca Podhala*, GP 1932, nr 2; J. Bielatowicz, *Stulecie wędrówki Goszczyńskiego*, GP 1932, nr 19.

Franciszka Nowickiego<sup>26</sup>, Wincentego Pola<sup>27</sup> oraz rodu Pawlikowskich<sup>28</sup>.

Zasługi W. Orkana w propagowaniu idei regionalizmu, jego aktywna obecność na prawie wszystkich Zjazdach Podhalan spotykała się z wielkim uznaniem ze strony redaktorów „Gazety”. Jubileusz trzydziestolecia twórczości literackiej autora *Wskazań*, połączony z XI Zjazdem w 1927 roku w Nowym Targu stał się prawdziwym świętem „Gazety”<sup>29</sup>. Wiele miejsca poświęcono także obchodom jubileuszowym twórczości K. Tetmajera w Warszawie<sup>30</sup> oraz Franciszka Nowickiego w Krakowie. W *Kronice* odnotowywano skrupulatnie wieczornice ku czci zasłużonych postaci literatury i kultury dla Podhala, odbywające się w terenowych oddziałach Związku Podhalan<sup>31</sup>. Informowano o wieczornicach literackich organizowanych głównie z inicjatywy gimnazjum w Nowym Targu ku czci trzech wieszczów. Odbywały się wieczornice związane z twórczością pisarzy ludowych i regionalnych, a także inne o treściach poświęconych muzyce, śpiewom, obrzędom góralskim.

W XX-leciu międzywojennym odbywały się corocznie Zjazdy Związku Podhalan, który jako stowarzyszenie statutowe został zatwierdzony w 1919 roku i rozpoczął działalność jako pierwsza w Polsce organizacja o typie czysto regionalnym. Szczegółowy program oraz sprawozdania z przebiegu Zjazdów Podhalan zamieszczała każdorazowo „Gazeta”<sup>32</sup>. Obok problematyki społeczno-gospodarczej żywo dyskutowanej na Zjazdach równie ważne były zagadnienia kultury regionu. Odczyty o treściach traktujących o walorach i pozycji kultury ludowej Podhala towarzyszyły każdemu ze Zjazdów, a obszernie relacje z dyskusji i spotkań z pisarzami podhalańskimi obecnymi na nich wzbogacały

---

<sup>26</sup> GP 1934, nr 4.

<sup>27</sup> Związki W. Pola z Podhalem omawia w cyklu artykułów F. Pajerski: *Wincenty Pol a Podhale*, GP 1926, nr 22; nr 24; nr 26; nr 28; nr 29; nr 31; nr 32; nr 35; nr 38.

<sup>28</sup> J. Sabig, *Dom „Pod Jedłami” na Kozińcu*, GP 1930, nr 14.

<sup>29</sup> Zob. Z. Jantek [A. Zachemski], *Z Orkanowego Jubileuszu*, GP 1927, nr 34.

<sup>30</sup> Z. Jantek [A. Zachemski], *W 40-letnie gody twórcy „Skalnego Podhala”*, GP 1931, nr 49; w numerze 52 z tegoż roku ukazały się artykuły: *Hołd Warszawy Kazimierzowi Tetmajerowi*; J. Niemczyk, *Kazimierz Tetmajer jako poeta Podhala*; J. Zachemski, *Gody Tetmajera*.

<sup>31</sup> Na przykład wieczornica 15 IV 1934 w Szaflarach ku czci A. Stopki, GP 1934, nr 11.

<sup>32</sup> Zob.: 1919, nr 33 i 36; 1921, nr 34; 1922, nr 34; 1923, nr 34 i 35; 1924, nr 33 i 34; 1926, nr 33–38; 1927, nr 34 i 35; 1928, nr 34 i 35; 1929, nr 38; 1930, nr 34 i 36; 1931, nr 34 i 35; 1932, nr 39; 1933, nr 31; 1934, nr 22; 1935, nr 18, 20 i 22.

treść pisma. W roku 1929 W. Orkan sformułował i przedstawił Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego memoriał w sprawie utworzenia „Ogniska Ziemi” na wzór Związku Podhalań oraz Instytutu Regionalnego koordynującego życie regionalne w kraju. Choć postulat tego nie zrealizowano, to jednak zainspirował on powstanie w 1934 roku Związku Ziemi Górskich zrzeszającego organizacje regionalne i krajoznawczo-turystyczne na całym obszarze polskiego Podkarpacia. Pod patronatem tegoż Związku odbywały się, począwszy od 1935 roku, „Tygodnie Gór”, zwane również „Świętami Gór”. Te przeglądy całokształtu dorobku kulturalnego, zwłaszcza zespołów folklorystycznych, miały typowo masowy charakter. O pierwszym z nich, odbywającym się w Zakopanem szczegółowo informowano czytelników<sup>33</sup>.

Do zasług W. Orkana dla regionalizmu podhalańskiego wracano wielokrotnie; uroczystości obchodzono rocznice śmierci pisarza<sup>34</sup>, a przeniesienie jego zwłok na Cmentarz Zasłużonych w Zakopanem w roku 1931 zainspirowało wielu działaczy regionalnych do przypomnienia jego osobowości i dorobku. Podobnie w numerze 20 „Gazety” z 1934 roku, w związku z uroczystością odsłonięcia pomnika na rynku w Nowym Targu, przypomniano w licznych artykułach wszechstronną działalność twórcy *Komorników* na rzecz Podhala<sup>35</sup>.

W związku z programem ochrony swojszczyzny palącą sprawą stało się muzealnictwo — zakładanie nowych i powiększanie już istniejących muzeów. Na łamach „Gazety” wypowiadali się na ten temat m.in.: Jan Bielatowicz, Stefan Borkowski i Stanisław Klemensiewicz<sup>36</sup>.

Wiele miejsca „Gazeta Podhalańska” użyczała wypowiedziom o stanie oświaty na Podhalu, o potrzebie kształcenia na różnych poziomach<sup>37</sup>. Zgodnie z programem regionalizmu Juliusz Zborowski

---

<sup>33</sup> F. Bryjak, O „Święcie Gór” w Zakopanem, GP 1935, nr 18.

<sup>34</sup> Zob. m.in.: F. Ciszek, *Manifestacyjny hołd Podhala W. Orkanowi*, GP 1931, nr 22; E. Pawłowski, *Rewia regionalizmu w Nowym Sączu*, GP 1932, nr 24.

<sup>35</sup> M. Balara, *W. Orkan o Spiszu i Orawie*; M. Kossek, *Życie i twórczość W. Orkana*; H. Lokański, *Dar Zw. Podhalań w Ameryce*; E. Pawłowski, *W. Orkan jako twórca regionalizmu i odrodziciel kultury ludowej Podhala*.

<sup>36</sup> S. Borkowski, *Nowa placówka kulturalna na Podhalu*, GP 1932, nr 25; J. Bielatowicz, *Regionalne Muzeum im. W. Orkana w Rabce*, tamże, 1932, nr 48; S. Klemensiewicz, *Muzealnictwo Podhala*, tamże, 1934, nr 28 i 29; 1935, nr 1.

<sup>37</sup> *Szkolnictwo powszechne na Skalnym Podhalu*, GP 1924, nr 43; *Postulaty Podhala w dziedzinie szkolnictwa [omawia J. Zachemski]*, tamże 1929, nr 12 i 13. Zagadnienia powyższe omawiano także na łamach „Gazety” w nr 30 z 1931 roku oraz w nr 4 z 1932.

podnosił sprawę czytanek regionalnych w szkole, które były przez pewien czas rozpowszechniane w szkołach na terenach podgórskich<sup>38</sup>. Zapoznawano czytelników z historią i działalnością gimnazjum w Nowym Targu, które powstało tu w roku 1904<sup>39</sup>. W upowszechnianiu oświaty nie małe zasługi miało Towarzystwo Szkoły Ludowej, które obejmowało swym zasięgiem całe Podhale. W „Gazecie” informowano czytelników o pracy i charakterze Towarzystwa, o jego programie działalności, zasługach na polu tworzenia bibliotek i czytelni wiejskich<sup>40</sup>. W Zakopanem działał Powszechny Uniwersytet Regionalny im. Stanisława Witkiewicza, który co roku organizował wakacyjny kurs uniwersytecki dla nauczycielstwa szkół powszechnych z udziałem wybitnych naukowców różnych dyscyplin. Szczegółowy program kursów oraz bogatą informację o działalności Uniwersytetu podawała „Gazeta”<sup>41</sup>. Od nr 4 z 1932 roku wprowadzono nawet stały dział — *Sprawy Oświatowe*.

Upowszechnianie folkloru i podkreślanie wysokiej rangi kultury ludowej było w dwudziestoleciu częścią działalności statutowej wszystkich stowarzyszeń regionalnych. Dla organów prasowych była to także tematyka dominująca. Na łamach „Gazety Podhalańskiej” Jan Kantor i Michał Marczak zamieszczali autentyczne teksty pieśni, gadek, opisy zwyczajów i obrzędów<sup>42</sup>. Do wypowiedzi programowych i dyskusji o sprawach folkloru włączał się aktywnie J. Zborowski, dyrektor Muzeum Tatrzańskiego<sup>43</sup>. Najwięcej miejsca poświęcano jednakże inspiracjom folklorystycznym w literaturze, teatrze i muzyce, nie pomijając twórczości amatorskiej. Sprawą ujednoczenia zapisu gwary góralskiej w utworach literackich zajął się językoznawca Eugeniusz Pawłowski<sup>44</sup>.

<sup>38</sup> J. Zborowski, *W sprawie szkolnej czytanki podhalańskiej*, GP 1927, nr 7 i 8.

<sup>39</sup> Zob. m.in.: F. Pajerski, *Komu zawdzięczamy powstanie gimnazjum nowotarskiego*, GP 1931, nr 12; F. Ciszek, *30-lecie gimnazjum w Nowym Targu*, tamże, 1934, nr 24.

<sup>40</sup> *Pierwsze Towarzystwo Szkoły Ludowej na Orawie*, GP 1920, nr 45; *Koło TSL w Nowym Targu*, tamże, 1921, nr 21; S. Kipta, *Walny Zjazd TSL*, tamże, 1924, nr 43; *Kronika*, tamże, 1934, nr 27.

<sup>41</sup> *Regionalizm na Podhalu*, GP 1926, nr 36; sprawozdania z Kursów Wakacyjnych Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego im. S. Witkiewicza w Zakopanem zob. także: GP 1927, nr 30; 1928, nr 42.

<sup>42</sup> Zob. m.in. stylizowane opowiadania M. Marczaka o ginących wierzeniach i zwyczajach ludu podhalańskiego, GP 1927, nr 8 i 9; 1927, nr 33; 1927, nr 50 i 51; 1928, nr 32–35; 1929, nr 29; 1931, nr 23–29.

<sup>43</sup> Zob.: M. Gładysz, *Bibliografia tekstów Juliusza Zborowskiego*, [w:] J. Zborowski, *Pisma podhalańskie*, t. II, Kraków 1972, s. 403–442.

<sup>44</sup> GP 1932, nr 38.

Z dziedziny plastyki „Gazeta” informowała czytelników o pracach malarzów Podhalan — Michała Rekuckiego i Józefa Pieniążka<sup>45</sup>, nie pomijając także wystaw prac Stanisława Witkiewicza oraz karykatur Józefa Mroszczaka<sup>46</sup>. Ożywiona działalność Towarzystwa Muzyczno-Dramatycznego im. Szopena w Nowym Targu była także anonsowana, a sporo miejsca poświęcano zwłaszcza muzyce ludowej oraz eksploatacji folkloru w twórczości muzycznej<sup>47</sup>. W recenzji *Muzyki Podhala* Stanisława Mierczyńskiego Antoni Zachemski podkreślał walory popularyzatorskie dzieła<sup>48</sup>. Z dziedziny życia teatralnego najwięcej miejsca poświęcono sztukom Podhalan, a w *Kronice* informowano o wszystkich utworach wystawianych przez teatry amatorskie czy też młodzież gimnazjalną<sup>49</sup>.

Zainteresowanie „Gazetą” było duże, a potwierdzają to listy do redakcji, publikowane bardzo często na jej łamach. Odbiorcą była w dużej mierze inteligencja podhalańska, która też opodatkowywała się systematycznie na rzecz wychodzącego czasopisma. „Gazetę” wydawano dla ogółu ludności podhalańskiej, a rozprowadzano poprzez Ogniska Związku Podhalan. Wobec narastających trudności finansowych „Gazeta” przestała wychodzić w roku 1935, ale już od 12 lipca 1936 roku zaczęła wychodzić, również w Nowym Targu „Gazeta Podhala” — początkowo jako dwutygodnik, a od numeru 1 z 1938 roku jako tygodnik. Pismo redagował Komitet Redakcyjny, wydawcą był Michał Balara, redaktorem odpowiedzialnym Aleksander Bogdanowicz. Szatę graficzną zapożyczyło pismo z „Gazety Podhalańskiej”, wprowadziło też takie same stałe rubryki. Poważny dział w „Gazecie” zajmowały sprawy gospodarcze z zakresu rolnictwa, hodowli, spółdzielczości oraz sprawy letniskowo-turystyczne. Wiele troski poświęcano zachowaniu i rozwojowi regionalnej kultury podhalańskiej w gwarze, pieśni, tańcu, stroju, zdobnictwie i obyczajach. W wypowiedzi Komitetu Redakcyjnego czytamy: „«Gazeta» będzie łącznikiem życia zbiorowego na Podhalu (...), będzie

<sup>45</sup> Z. Lubertowicz, *Z pracowni podhalańskiego artysty*, GP 1922, nr 28; J. Z. [A. Zachemski], *Wystawa podhalańska*, tamże, 1930, nr 40; J. Pieniążek, *Cykl podatrzański*, tamże, 1934, nr 2; *Kronika*, tamże, 1934, nr 28.

<sup>46</sup> F. Pajerski, *Stanisław Witkiewicz*, GP 1927, nr 4; G. Suski, *Podhalański mistrz karykatury*, tamże, 1932, nr 27.

<sup>47</sup> Zob.: *Towarzystwo Muzyczne im. Szopena w Nowym Targu*, dodatek do nr 27 GP z 6 lipca 1919 r.; Z. Jantek [A. Zachemski], *Bęben i trąbka czy gęśle i basy?* GP 1931, nr 10.

<sup>48</sup> Z. Jantek [A. Zachemski], *Muzyka Podhala*, „Gaz. Podh.” 1931, nr 7.

<sup>49</sup> Zob. m.in.: GP 1922, nr 8, 11; 1923, nr 6, 30; 1930, nr 3.

łączyć wszystkich Podhalan, zamieszkałych nie tylko na Skalnym Podhalu, Spiszu i Orawie, lecz rozrzuconych po całej Polsce i poza jej granicami”<sup>50</sup>.

Problematyka życia literackiego i kulturalnego przejawia się w rzetelnej informacji czytelników o bieżących wydarzeniach i trosce o oblicze kultury regionalnej. Na łamach pisma drukowano wiersze i opowiadania gwarowe Jana Mazura, Andrzeja Florka Skupnia, Stanisława Nędzy-Kubińca, Hanki Nowobielskiej, Anieli Stapińskiej, Jana Plucińskiego. Eugeniusz Pawłowski kontynuował swoją działalność w zakresie upowszechniania czystości gwary i zwyczajów ludowych, występował z cennymi postulatami dla prowadzonej pracy oświatowej w Ogniskach Związku Podhalan<sup>51</sup>. Z „Gazetą” współpracował również Tadeusz Malicki, dyrektor Sanatorium Nauczycielskiego w Zakopanem, działacz Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, zwolennik idei regionalnej, ogłaszając tu swoje stylizowane opowiadania. W numerze 16 z 1938 roku zadebiutował poeta ludowy Andrzej Bachleđa Żarski wierszem *Giewont*. Treści literackie nie wychodziły poza problematykę regionu, w artykułach o W. Orkanie i J. Kasprowiczu skoncentrowano się na ich twórczości upowszechniającej kulturę ludową Podhala. Przypomniano twórczość i znaczenie Kazimierza Tetmajera dla Podhala z okazji 50-lecia jego pracy literackiej<sup>52</sup>.

W kilku numerach „Gazety” informowano czytelników o działalności biblioteki powiatowej w Nowym Targu, o zakładaniu filii i czytelni w różnych miejscowościach powiatu<sup>53</sup>. Stałą tematyką była praca Związku Podhalan, szczegółowo omawiano programy Zjazdów Podhalan oraz działalność Związku Ziemi Górskich<sup>54</sup>. Spośród nowoutworzonych organizacji informowano o Zrzeszeniu Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi, którego władze centralne miały siedzibę w Warszawie, a na jego czele stanął Podhalanin Andrzej Galica; w Krakowie na czele Koła te-

<sup>50</sup> „Gazeta Podhala” 1936, nr 1.

<sup>51</sup> E. Pawłowski, *Jak pisać gwarą podhalańską?* „Gazeta Podhala” 1932, nr 38; tenże, *Praca nad kulturą regionalną*, „Gazeta Podhala” 1936, nr 2 oraz *Kamienne gazdostwo*, tamże 1936, nr 3 i 4.

<sup>52</sup> Zob. „Gazeta Podhala” 1937, nr 15.

<sup>53</sup> *Uroczyste otwarcie pierwszej biblioteki gminnej w powiecie nowotarskim*, „Gazeta Podhala” 1938, nr 6; M. K. [Mieczysław Kossek] *Nowa placówka kulturalna w Nowym Targu. I publiczna czytelnia TSL*, tamże, 1938, nr 7.

<sup>54</sup> Zob. m.in.: *Związek Ziemi Górskich*, „Gazeta Podhala” 1936, nr 4; *Sprawozdanie Związku Ziemi Górskich*, tamże, 1938, nr 12.



goż Zrzeszenia stanął Jakub Zachemski — Podhalańcin rodem z Odrowąży<sup>55</sup>.

W Zakopanem kontynuował swoją działalność Uniwersytet Regionalny, a w roku 1938 z odczytami wystąpili m.in.: Maria Dąbrowska, Roman Ingarden, Karol Ludwik Koniński, Jerzy Eugeniusz Płomieński, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Bogdan Suchodolski. „Gazeta” podawała kilkakrotnie informację o tematach Kursu Wakacyjnego. Ponieważ pismo założyło w swoim programie troskę o zachowanie regionalnej kultury podhalańskiej, stąd też materiał literacki dobierano właśnie z uwzględnieniem pierwiastków umacniających kulturę regionu. Obok wspomnianych już utworów twórców podhalańskich informowano czytelników o każdej imprezie propagującej folklor, wiele miejsca poświęcono omówieniu programu organizowanych „Świąt Pieśni” na Orawie i Spiszu oraz w Nowym Targu. Zwyczaje i obyczaje ludowe odtwarzał na podstawie zapisków etnograficznych Michał Marczał<sup>56</sup>, a ponadto Komitet Redakcyjny, przypominając historię ruchu podhalańskiego, nawiązywał do tych punktów jego haseł programowych, które nawoływały do szczególnej dbałości o cenne pierwiastki regionalnej kultury.

Przeгляд zawartości powyższych tytułów prasy regionalnej pozwala wysunąć wniosek, że odzwierciedlały one skrupulatnie przede wszystkim wydarzenia bieżące, przyczyniając się do pogłębienia więzi z regionem, w niewielkim stopniu informowały o wydarzeniach dziejących się w kraju. Periodyki te stały się właściwie nieoficjalnymi organami prasowymi Związku Podhalańców, który miał swoje Ogniska także w Warszawie i Poznaniu. W stolicy przebywali ponadto m.in. Andrzej Galica, Feliks Gwiżdż i Antoni Zachemski, czynnie uczestniczący w życiu politycznym i kulturalnym kraju. Z ich też inicjatywy 1 lipca 1936 roku ukazał się w Warszawie pierwszy numer miesięcznika „Ziemia Podhalańska”, który w założeniu redakcji miał być łącznikiem pomiędzy poszczególnymi Ogniskami Związku, służąc w ten sposób przyszłości Podhala; jego zadaniem była też informacja o pracy terenowych Oddziałów Związku Ziemi Górskich.

W pierwszym numerze „Ziemi” czytamy deklarację: „Może ten miesięcznik mniej będzie odzwierciedlał bieżące, mało ważne wydarze-

---

<sup>55</sup> *Zrzeszenie Przyjaciół Wsi pod wodzą gen. Andrzeja Galicy*, „Gazeta Podhala” 1937, nr 9; S. P., *Wykształceni synowie — wsi rodzinnej*, tamże, 1938, nr 19; *Po II Zjeździe Inteligencji Ludowej w Krakowie*, tamże, 1939, nr 24.

<sup>56</sup> M. Marczał, *Podlubański ludek i jego dawne praktyki religijne*, „Gazeta Podhala” 1937, nr 4-6; tenże, *Dziad, cygan i wędrowny*, tamże, 1937, nr 17-24; tenże, *Dzieje pastuszka*, tamże, 1938, nr 9-23.

nia, więcej zaś użyczy miejsca rozważaniom i pogłębieniu ideologii regionalnej, oddanej na Podhalu, stale i niezmiennie w służbę Narodu i Państwa. Zadaniem «Ziemi Podhalańskiej» jest stale wskazywać na konieczność zespalania i jednoczenia wysiłków zmierzających do podniesienia kulturalnego i gospodarczego Podhala. I nie tylko to. Chcemy na tym kresowym regionie Rzeczypospolitej pogłębić świadomość narodową — pogłębić świadomość doniosłej służby, jaką ta piękna i zdobywcza ziemia winna jak zawsze i nadal wiernie spełniać<sup>57</sup>.

Czasopismo wychodziło niecałe trzy lata, kierowane jednak wprawna ręką Feliksa Gwiżdża, przy pomocy członka redakcji Antoniego Zachemskiego, reprezentowało bardzo wysoki poziom wśród istniejących czasopism regionalnych. Już w pierwszym numerze Zachemski dobitnie podkreślał: „Chcemy i będziemy bronić swojszczyznę przed zalewem tandetnej «cywilizacji», która z brudną nieraz falą uderza na wieś i z rzeźbionych charakterów czyni dusze nijakie, z gazdów o bogatym wyrazie masę bezojczyźnianą, mało interesującą<sup>58</sup>. Zamieszczając też w pierwszym numerze pisma recenzję tomiku S. Nędzy-Kubińca *Na nową perć*, zapowiadał obecność piszących Podhalańców na łamach pisma<sup>59</sup>. Utwory gwarowe Galicy, Gwiżdża, Lubertowicza, Mazura, Nędzy-Kubińca i Zachemskiego wypełniały część literacką. Publicyści „Ziemi Podhalańskiej” skrętnie odnotowywali wszystkie wydarzenia literackie, które dotyczyły Podhala. Zapoznawano więc czytelników z antologią K. L. Konińskiego *Pisarze ludowi*<sup>60</sup> czy *Poezją młodego Podhala* wydaną pod kierunkiem Stanisława Pigionia, nakładem Akademickiego Związku Podhalańców w Krakowie<sup>61</sup>. Od numeru drugiego w 1936 roku zamieszczano we fragmentach artykuł o legendzie i prawdzie Janosika, odtwarzając za Julianem Krzyżanowskim zebrane dane dotyczące aktów procesu zbójnika<sup>62</sup>. Temat zbójnictwa został także uwzględniony w szczegółowym opracowaniu o stroju zbójników<sup>63</sup>.

<sup>57</sup> *Od Redakcji*, ZP 1936, nr 1.

<sup>58</sup> A. Zachemski, *Kilka uwag o naszym ruchu podhalańskim*, ZP 1936, nr 1, s. 4.

<sup>59</sup> A. Zach. [A. Zachemski], *Na nową perć*, ZP 1936, nr 1, s. 12.

<sup>60</sup> W. Olszowski, *Pisarze ludowi*, ZP 1938, nr 6–7, s. 21–22.

<sup>61</sup> *Poezja młodego Podhala*, ZP 1937, nr 4, s. 20.

<sup>62</sup> J. Krzyżanowski odtworzył przebieg procesu Janosika na podstawie aktów sądowych i zamieścił go w „Przeglądzie Współczesnym” 1936, nr 6. Powołując się na to opracowanie, zapoznano czytelników ze szczegółami procesu.

<sup>63</sup> F. Bobek, *Strój i zbroja zbójników tatrzańskich*, ZP 1937, nr 10, s. 14–16.

F. Gwiżdż zapoznawał na łamach „Ziemi” z poezją słowacką, tłumacząc wiersze i poematy<sup>64</sup>. Nie pominięto także zasług Orkana, zarówno jako twórcy literatury jak i działacza regionalnego<sup>65</sup>.

Ponieważ redakcja „Ziemi Podhalańskiej” mieściła się w Warszawie i tu też przebywali niektórzy z działaczy regionalnych, ożywiło się tym samym Ognisko Związku Podhalan w stolicy. W dyskusji o ruchu regionalnym podkreślano korzyści, jakie płyną dla rodzimej kultury i sztuki ze zjazdów górskich z racji „Święta Gór”<sup>66</sup>. Eksponowano artystyczną stronę zjazdów, przejawiającą się w barwnym stroju, muzyce, śpiewie i tańcu. Informowano czytelników o odczytach Walerego Goetla, poświęconych ochronie swojszczyzny<sup>67</sup>, o wzbogacaniu polskiej kultury muzycznej, dzięki wykorzystaniu elementów folkloru w twórczości Szymanowskiego czy Mierczyńskiego<sup>68</sup>.

Godnym odnotowania jest poświęcenie pewnych numerów wybranym miejscowościom podhalańskim, np. Kościelisku (luty 1937, nr 2), Białemu Dunajcowi (kwiecień 1937, nr 4), Ludźmierzowi (lipiec 1937, nr 7), co umożliwiało monograficzne ujęcie głównych zjawisk z życia społeczno-kulturalnego, a jednocześnie zapoznawało czytelników poprzez dość bogaty materiał ilustracyjny ze szczegółowymi problemami Podhala.

Szeroki zasięg i bogata problematyka obejmująca cały region Podhala nadawała trzem powyższym czasopismom wyraźnie regionalny charakter. Chociaż Podhale już od schyłku XIX wieku było przede wszystkim terenem turystycznym dla znacznej części społeczeństwa, jednakże te czasopisma o charakterze regionalnym nie zajmowały się zagadnieniami upowszechniania turystyki ani też walorami uzdrowiskowymi wielu miejscowości górskich. Obraz specyfiki życia literackiego i kulturalnego Podhala z pominięciem lokalnych czasopism zakopiańskich wychodzących w dwudziestoleciu międzywojennym byłyby jednak niepełny. Na ich łamach na plan pierwszy będzie się wybijać propaganda Zakopanego i okolic jako terenów wypoczynkowych, ale nie pomijały one także zagadnień życia literackiego i kulturalnego.

---

<sup>64</sup> Zob. m.in.: *Poezje Marcina Razusa*, ZP 1937, nr 9, s. 9-10; J. Botto, *Śmierć Janosika (fragment poematu)*, tamże, 1938, nr 1, s. 5-6.

<sup>65</sup> F. Gwiżdż, *Narodziny Gazety Podhalańskiej*, op. cit.; A. Zachemski, *I mnie niedługo tak zagracie*, ZP 1937, nr 5, s. 4-5.

<sup>66</sup> A. Zachemski, *Zjazd Górski w Sanoku*, ZP 1936, nr 3, s. 4-6.

<sup>67</sup> *Odczyt prof. dr Goetla*, ZP 1937, nr 12, s. 7.

<sup>68</sup> S. Mierczyński, *Karol Szymanowski*, ZP 1937, nr 4, s. 12.

## Zakopiańska prasa lokalna

Po odzyskaniu niepodległości intelektualne środowisko Zakopanego tworzyła — podobnie jak u schyłku XIX wieku — inteligencja napływowa, która zamierzała kontynuować określone formy pracy kulturalnej i literackiej. Model komunikacji w dziedzinie kultury uległ jednak zmianie w porównaniu z epoką poprzednią. Można dostrzec w tym okresie odejście od nieco mesjanistycznej i mistycznej formuły odbioru dóbr kultury, charakterystycznej dla epoki Młodej Polski. „Desakralizacja mitu tatrzańskiego oraz specyficznych form regionalizmu szła w parze z innymi procesami społecznymi. Zakopane zmieniało swój charakter, stając się w większym stopniu niż dotychczas miejscowością uzdrowską i wypoczynkową”<sup>69</sup>. Problematyka podhalańskiego regionalizmu uległa także istotnemu przeobrażeniu. Z pozycji uprzywilejowanej jako narodowe „sacrum” jeszcze w epoce poprzedniej, stał się składnikiem kultury ogólnonarodowej, o czym wielokrotnie przekonywał Antoni Zachemski na łamach „Ziemi Podhalańskiej”<sup>70</sup>. Postępujące procesy demokratyzacji życia społecznego sprawiły, że na obliczu życia literackiego i kulturalnego swoje piętno coraz mocniej zaznaczała kultura masowa. Motywacją podróży do Zakopanego dla wielu pisarzy była teraz moda, ale na szczęście jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym nie odebrały te przemiany Zakopanemu swoistego klimatu odrębności i do pewnego stopnia wyjątkowości, sprawiających, że spełniało nadal swoją dawną funkcję integracyjnego ośrodka. Na początku tego okresu wyjątkową rolę pełniła kasprowiczowska Harenda, będąc jednym z najczęściej odwiedzanych w tym środowisku salonów literackich i towarzyskich. Bohema literacka i artystyczna skupiała się ponadto wokół osoby Stanisława Ignacego Witkiewicza, rzadko jednak wzbogacając prasę lokalną. Witkacy przyczynił się w znacznym stopniu do powołania wraz z K. L. Konińskim i J. E. Płomieńskim szeroko reklamowanych w prasie regionalnej i lokalnej Wakacyjnych Kursów Naukowo-Literackich w Zakopanem, które popularyzowały zagadnienia z dziedziny literatury i kultury poprzez prelekcje m.in.: Jana Stanisława Bystronia, Juliana Krzyżanowskiego, Kazimierza Nitscha, Adolfa Chybińskiego, Karola Irzykowskiego i naturalnie S. I. Witkiewicza.

---

<sup>69</sup> S. Stabro, *Zakopiańskie życie literackie po roku 1918*, [w:] *Zakopane. Cztery lata...*, op. cit., s. 341.

<sup>70</sup> Zob. m.in.: A. Zachemski, *Kilka uwag...*, op. cit.

Rolę szczególnego salonu literackiego i towarzyskiego oraz ośrodka kulturalno-naukowego pełniła Willa na Kozińcu „Pod Jedłami” związana z zakopiańską sagą rodu Pawlikowskich z Medyki. W omawianym okresie życie literackie Zakopanego wiele zawdzięczało osobie Jana Gwalberta Pawlikowskiego. Ten znany ekonomista, historyk literatury, profesor Akademii Rolniczej w Dublinach, redaktor „Wierchów” w latach 1923–1934 zajmował się wieloma sprawami Tatr, Podhala, a szczególnie Zakopanego. Głośne były jego artykuły o stylu zakopiańskim, o Muzeum Tatrzańskim czy rozprawa *Z dziejów poezji tatrzańskiej*.

Nie można pominąć także salonu K. L. Konińskiego, w którym bywał gościem pośród innych znaczących twórców pisarz ludowy Stanisław Nędza-Kubiniec. Pod koniec lat trzydziestych, kiedy Koniński wydał drugi tom *Pisarzy ludowych*, głośno było o jego pracy w lokalnej prasie.

Działalność wymienionych salonów dopełniały restauracje i kawiarnie, jak „Morskie Oko”, popularny „Karp”, czyli restauracja i kawiarnia Stanisława Karpowicza oraz podobna Franciszka Trzaski. Stanowiły one część legendy literackiej środowiska zakopiańskiego w dwudziestoleciu międzywojennym. Rozbudowane działy reklam w niektórych tytułach prasy lokalnej są dowodem ich popularyzatorskiej i różnorodnej działalności.

Wśród znanych literatów propagujących tematy zakopiańskie w prasie krajowej zasłynął Kornel Makuszyński, częsty gość kurortu pod Tatrami, w którym zamieszkał na stałe już po drugiej wojnie światowej. Interesujące felietony zamieszczał pisarz także w lokalnej i regionalnej prasie podhalańskiej, m.in.: „Zakopanem” „Głosie Zakopiańskim”, „Zakopanem i Tatrach”, „Gazecie Podhalańskiej”.

Kulturotwórczą rolę Zakopanego umacniali swą obecnością i działalnością na rzecz środowiska przedstawiciele różnych gałęzi nauki: etnografowie, przyrodnicy, biologowie, klimatolodzy, tworzący krąg twórców i odbiorców kultury, współpracujący ściśle z prasą lokalną, której redaktorzy w działach sprawozdawczych i informacyjnych skrzętnie odnotowywali ich aktywność.

Nowy okres prasy zakopiańskiej rozpoczął się jeszcze przed odzyskaniem niepodległości. 15 sierpnia 1918 roku pod redakcją poety Zygmunta Lubertowicza został wydany w Nowym Targu pierwszy numer czasopisma „Echo Tatrzańskie”, noszącego podtytuł „dwutygodnik poświęcony sprawom Podhala i zdrojowisk podtatrzańskich”. Rocznik drugi zaczął już wychodzić w Zakopanem pod redakcją Józefa Diehla.

W założeniu Komitetu Redakcyjnego czasopismo miało służyć odrodzeniu Podtatrza, pogłębieniu umiłowania gór (piękno ich propagowały liczne fotografie). W felietonach omawiano literaturę związaną z tematyką tatrzańską od czasów Goszczyńskiego<sup>71</sup>, wiele miejsca poświęcono także jednemu z najwybitniejszych miłośników Tatr — Stanisławowi Witkiewiczowi. Z czasopismem współpracował K. Tetmajer, ogłaszając tu szereg wierszy oraz prezentując poglądy na temat potrzeby szkolnictwa rolniczego na Podhalu. Wiersze drukowali w piśmie także: Maria Borkowska, Z. Lubertowicz, Maria Przyborowska, Stanisław Eljasz Radzikowski. Utwory prozatorskie zamieszczali: W. Orkan, M. Zaruski, A. Galica, Mieczysław Świerż, a także S. I. Witkiewicz, wspominający podróż na wyspy Trobrianda w towarzystwie Bronisława Malinowskiego<sup>72</sup>. Tu też znalazł się jego *Demonizm Zakopanego* (1919, nr 19–22).

J. Zborowski przypomniał w piśmie interesującą dyskusję z lat 1903–1910 związaną ze sprowadzeniem zwłok J. Słowackiego do kraju. Do projektu „wawelskiego” i „warszawskiego” przybył tzw. projekt „tatrzański” H. Sienkiewicza, który wystosował listy do Komitetu Organizacyjnego z dnia 15 i 16 stycznia 1904 roku, proponując wybór jednego ze szczytów tatrzańskich jako miejsce najbardziej godne wielkiego poety. Obydwa listy Zborowski przytoczył w dosłownym brzmieniu<sup>73</sup>.

Stosunek do przeszłości narodu prezentowali Józef Kantor i W. Orkan<sup>74</sup>. Z dziedziny kultury omawiano w osobnych artykułach oraz wyjątkowo bogatej w tym piśmie *Kronice* działalność Miejskiej Biblioteki Publicznej oraz Muzeum Tatrzańskie<sup>75</sup>. O sztuce pisali: Władysław Wankie, Władysław Skoczylas i Jan Wiktor, o muzyce Adolf Chybiński<sup>76</sup>. W 1918 roku ukazało się siedem numerów „Echa”, w 1919 — dwadzieścia dwa numery, ostatni z datą 31 grudnia<sup>77</sup>.

<sup>71</sup> Z. Lubertowicz w cyklu artykułów zatytułowanych: *Pieśń skalnych Tatr* omawiał przemiany literatury tatrzańskiej, eksponując motyw zbójnictwa, „Echo Tatrzańskie” 1918, nr 1–6; tenże, *Tatrzańskie utwory S. Goszczyńskiego*, tamże, 1918, nr 7.

<sup>72</sup> S. I. Witkiewicz, *Z podróży do Tropików*, „Echo Tatrzańskie” 1919, nr 15–18.

<sup>73</sup> J. Zborowski, «Projekt tatrzański» Sienkiewicza, „Echo Tatrzańskie” 1919, nr 11 i 12.

<sup>74</sup> Zob. J. Kantor, *Ocalmy przeszłość Podhala!*, „Echo Tatrzańskie” 1918, nr 2.

<sup>75</sup> B. Wigilew, *Biblioteka Publiczna w Zakopanem*, „Echo Tatrzańskie” 1919, nr 18; informacje w *Kronice*, tamże, 1918, nr 3; 1919, nr 6.

<sup>76</sup> W. Skoczylas, *Potrzeby artystyczne Podhala*, „Echo Tatrzańskie” 1919, nr 15; A. Chybiński, *Ujemne wpływy na ludowe melodie Podhala*, tamże, 1918, nr 3.

<sup>77</sup> Por. E. Gawąd, J. Darowski, *Czasopiśmiennictwo zakopiańskie*, [w:] *Zakopane. Cztery lata...*, s. 492.

W latach 1921–1922 wychodziła w drukarni Jana Trybuły w Zakopanem „Gazeta Zakopiańska” jako dwutygodnik — organ narodowej demokracji pod redakcją Mieczysława Sędzimira a potem Stanisława Kruszyńskiego. Rocznik trzeci w 1923 roku ukazywał się pod poszerzonym tytułem „Gazeta Zakopiańska i Dekady Literackie” pod redakcją W. Denhoffa-Czarnockiego. Pismo poświęcało dużo miejsca sprawom społecznym i gospodarczym Zakopanego i Podhala, działalności Komisji Klimatycznej, a także warunkom pracy inteligencji zakopiańskiej. Wiele miejsca zajmowała literatura regionalna. Wiersze i opowiadania drukowali m.in.: Eugenia Borkowska, Zdzisław Małaczyński, Zofia z Kronenbergów Trybułowa. Legendę o Janosiku przybliżył czytelnikom Konstanty Kietlicz-Rayski, A. Zachemski pisał o zwyczajach bożonarodzeniowych na Podhalu<sup>78</sup>. S. I. Witkiewicz zamieścił w „Gazecie” artykuł *O dandyzmie zakopiańskim*, (1921, nr 2), w dziale recenzji Mieczysław Świerż omówił książkę Ferdynanda Hoesicka *Legendowe postacie zakopiańskie*<sup>79</sup>, słowa krytyki o „Gazecie Podhalańskiej” wypowiedział ks. Ferdynand Machay (1922, nr 30). Sporo miejsca zajmowały sprawy sztuki; nad upadkiem rzeźby na Podhalu ubolewał K. Kietlicz-Rayski, pisano także o pamiątkarstwie, ukazywały się recenzje z wystaw Towarzystwa Sztuka Podhalańska. Na uwagę zasługują notatki bibliograficzne o wydawnictwach dotyczących Podhala oraz przegląd artykułów o Podhalu w krajowych i zagranicznych czasopismach.

Pod nową redakcją ukazały się jeszcze trzy numery pisma. Stanowili ją: Karol Stryjeński, Jerzy Mieczysław Rytard, W. Denhoff-Czarnocki. Artykuły na tematy społeczne oraz z dziedziny sportu pisali: Ferdynand Goetel, K. Stryjeński, J. M. Rytard, Rafał Malczewski (1923, nr 3), o teatrze w Zakopanem Antoni Słonimski i Mieczysław Orlicz<sup>80</sup>, poezje zamieszczał J. M. Rytard, prozę Tymon Niesiołowski, felietony Kornel Makuszyński (1923, nr 1), a więc przebywający sezonowo w kursorze literaci.

Życie naukowe w Zakopanem skupiało się przy Muzeum Tatrzańskim kierowanym od 1922 roku przez Juliusza Zborowskiego<sup>81</sup>. Mu-

<sup>78</sup> A. Zachemski, *Boże Narodzenie w góralskiej wiosce*, „Gazeta Zakopiańska” 1922, nr 45; 1923, nr 47.

<sup>79</sup> M. Świerż, *Z przeszłości Zakopanego*, „Gazeta Zakopiańska” 1923, nr 46.

<sup>80</sup> Zob. m.in.: M. Orlicz, *O teatrze w Zakopanem*, „Gazeta Zakopiańska i Dekady Literackie” 1923, nr 3; Ciekawą recenzję z wystawienia Janosika A. Galicy zamieścił w nr 50 z 1923 r. K. H. Rostworowski.

<sup>81</sup> Z. Radwańska-Paryska, W. H. Paryski, *Zakopane jako ośrodek badań naukowych nad regionem Tatr i Podtatrza*, [w:] *Zakopane. Czteryście lat...*, op. cit., s. 466–471; W. Jostowa, *Muzeum Tatrzańskie*, tamże, s. 431–459.

zeum pełniło funkcję placówki naukowo-badawczej, a zarazem instytucji popularyzującej wiedzę o Tatrach i Podhalu i tą jego działalność prasa lokalna odnotowywała systematycznie, publikując równocześnie szereg prac etnograficznych Zborowskiego. W roku 1922 badacz ukończył redakcję pierwszego tomu „Rocznika Podhalańskiego” — organu prasowego Muzeum. Przyniósł on wspomnienia o Bronisławie Piłsudskim pióra Waława Sieroszewskiego, artykuły o treściach historycznych związanych z Podhalem autorstwa Jana Czubka, Edmunda Długopolskiego i Józefa Rafacza, kronikę parafii zakopiańskiej ks. Józefa Stolarczyka oraz opracowania o pieśni ludowej Podhala Józefa Kantora.

W sierpniu 1923 roku ukazał się pierwszy numer „Głosu Zakopiańskiego” z podtytułem „Pismo tygodniowe, społeczne, ekonomiczne i kulturalno-oświatowe” pod redakcją Maksymiliana Skibińskiego. Zgodnie z założeniem redakcji pismo służyło przede wszystkim Zakopanemu, jego wszechstronnemu rozwojowi — z uwagi na miejscowe potrzeby gospodarcze, na przyjeżdżających tu gości oraz zainteresowanie kraju uzdrowiskiem.

Dział literacki pisma zamieszczał wiersze Dantego Baranowskiego, Jana Kasprowicza, Stanisławy Kosińskiej-Bartnickiej, Edwarda Kłoniczkiego, Karola Kwaśniewskiego, Z. Lubertowicza, T. Malickiego, M. Skibińskiego oraz prozę ks. Jana Humpola, Czesława Jankowskiego, T. Kwaśniewskiego, T. Malickiego, Tadeusza Mischke, W. Orkana, Heleny Roj-Rytardowej, Anny Skarbek Sokołowskiej, Eugeniusza Wesołowskiego. Felietony pisywał K. Makuszyński i R. Malczewski, o zasługach S. Witkiewicza dla Podhala oraz zadaniach inteligencji przypominał W. Orkan<sup>82</sup>.

Stale obecne były na łamach „Głosu” sprawy kulturalne. Pisano o potrzebach bibliotek, działalności Towarzystwa Tatrzańskiego i ochronie zabytków<sup>83</sup> oraz Towarzystwa Sztuka Podhalańska, zwłaszcza w związku z wystawą paryską w 1925 roku<sup>84</sup>. Sprawy teatru zajmowały

<sup>82</sup> W. Orkan, *O Stanisławie Witkiewiczu*, „Głos Zakopiański” 1926, nr 10 i 21; tenże, *Zadania inteligencji w Zakopanem*, „Głos Zakopiański” 1926, nr 3.

<sup>83</sup> P. Miszewski, *Pięćdziesięciolecie działalności Towarzystwa Tatrzańskiego*, „Głos Zakopiański” 1923, nr 1; M. S. [M. Skibiński], *Przebieg obchodu 50-lecia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, tamże, 1923, nr 2; *Z życia stowarzyszeń. Polskie Towarzystwo Tatrzańskie*, tamże, 1923, nr 8; W. Goetel, *Działalność Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, tamże, 1925, nr 32.

<sup>84</sup> P. Miszewski, *Z wystawy Towarzystwa „Sztuka Podhalańska”*, „Głos Zakopiański” 1923, nr 11; Lubicz, *Wystawa „Sztuka Podhalańska”*, tamże, 1924, nr 8; K. B. [K. Brudzińska], *Otwarcie letniej wystawy „Sztuki Podhalańskiej”*, tamże, 1925, nr 28.



wiele miejsca na łamach „Głosu”. 13 lipca 1925 S. I. Witkiewicz wygłosił w Zakopanem odczyt pt. „Nieporozumienia teatralne”, który wywołał ożywioną dyskusję w środowisku. Głosy polemiczne wokół teorii czystej formy zamieścili w periodyku J. Brzękowski i T. Mischke<sup>85</sup>. Omawiano także problematykę wakacyjnych kursów uniwersyteckich oraz problemy szkolnictwa na Podhalu. Interesujące, chociaż skrótowe, treści zawierała *Kronika* omawiająca sprawy bieżące, wydarzenia taternicze, imprezy artystyczne. W kilku numerach w roku 1926 dokonano przeglądu prasy o Zakopanem i Tatrach<sup>86</sup> Czasopismo wychodziło do lutego 1927 roku.

W latach 1922–1924 ukazywały się w Zakopanem jednodniówki pod redakcją Adama Czerbaka, poświęcone — jak głosił podtytuł — miejscowym nadużyciom, gospodarce, drożyznie, atakujące jednakże w sposób mało wybredny „Głos Zakopiański”, dra J. Diehla i Kozłowskiego<sup>87</sup>. Poza doniesieniami sensacyjnymi pisma te nie wzbogaciły życia literackiego i kulturalnego środowiska. Począwszy od trzynastego — „Krytyki Zakopańskiej” z dnia 31 lipca 1924 zamieszczano informacje o wystawach obrazów w zakopiańskich galeriach.

Grono inteligencji zakopiańskiej wystąpiło z ambitnym planem wydawniczym w dziedzinie popularyzacji sztuki i literatury w środowisku, podejmując się redagowania czasopisma „Giewont”. Tom pierwszy, ponad stustronicowy, z podtytułem „Ilustrowany kwartalnik zakopiański poświęcony sztuce, literaturze i sprawom rozwoju Zakopanego” ukazał się w 1924 roku. Redaktorem i wydawcą był Adam Kowalczewski-Siedlecki, wydający pismo ze środków własnych. Pismo miało bogato rozbudowany dział literacki, kronikarski i towarzyski, dobrze funkcjonującą reklamę, cały numer pierwszy wydrukowano na wysokiej klasy

<sup>85</sup> Zob.: J. Brzękowski, *Teoria czystej formy*, „Głos Zakopiański” 1925, nr 29; T. Mischke, „*Nieporozumienia teatralne*” i wszelkie inne, tamże, nr 30; S. I. Witkiewicz, *Odpowiedź*, tamże, nr 30; J. Brzękowski, *Odpowiedź na odpowiedź*, tamże, nr 31; S. I. Witkiewicz, *Czerwony sygnał dla dr T. A. Mischkego*, tamże, nr 31; T. Mischke, *Na czerwony sygnał Witkiewicza biała chorągiew*, tamże, nr 32.

<sup>86</sup> J.A.Z., *Z prasy o Zakopanem i Tatrach*, „Głos Zakopiański” 1926, nr 2, 12, 14, 16.

<sup>87</sup> Kolejno ukazały się: „Pasek Zakopański”, „Bat Zakopański”, „Stos Zakopański”, „Sąd Zakopański”, „Młot Zakopański”, „Pręgierz Zakopański”, „Bagno Zakopańskie”, „Lewica Zakopańska”, „Targowica Zakopańska”, „Zwierciadło Zakopańskie”, „Prawda Zakopańska”, „Kronika Zakopańska”, „Krytyka Zakopańska”, „Polityka Zakopańska”, „Echo Zakopańskie”, „Polemika Zakopańska”, „Kwiatki Zakopańskie”, „Mrowisko Zakopańskie”, „Sieć Zakopańska”, „Kreatury Zakopańskie”.

papierze kredowym, artystyczne zdjęcia Tatr i Zakopanego z pracowni fotograficznej Henryka Schabenbecka wzbogacały niezwykle staranną szatę graficzną.

Tematykę literacką na łamach pisma otwierały wiersze Marii Pawlikowskiej. A. Kowalczewski-Siedlecki zamieścił interesujący reportaż z domu Kasprowicza na Harendzie, dołączając tłumaczoną przez pisarza staroangielską balladę o Robin Hoodzie pt. *Robin Hood i trzech synowie wdowy*. S. Przybyszewski zamieścił tu urywek z *Moich wspomnień*, wydrukowano także felieton M. Samozwaniec, wiersze Z. Lubertowicza, Karola Malinowskiego, reportaże z wypraw górskich T. Mallickiego. O sprawach Zakopanego pisał m.in. Tadeusz Zwoliński i J. Diehl. Wiele miejsca poświęcono szkolnictwu zakopiańskiemu oraz instytucjom rozpowszechniającym kulturę. Chociaż pismo stało się faktycznie efemerydą, stanowi jednak ważne źródło prasowe do badań życia literackiego, kulturalnego i społecznego Zakopanego. Numer drugi ukazał się dopiero w marcu 1926 roku, w podtytule rozwinięto informację o sprawę rozwoju uzdrowisk. Redakcja zapowiedziała opracowywanie monografii wybranych miast i ośrodków kultury w kraju, m.in.: Łodzi, Poznania, Lwowa, Wilna. W numerze drugim znalazło się sporo ciekawostek z Nowego Targu oraz obszernie relacje o życiu kulturalnym w Krakowie. Numer trzeci sygnowany w podtytule: *Łódź-Zakopane* ukazał się w styczniu 1928 roku. Oblicze przemysłu i kultury Łodzi zaprezentowano bardzo interesująco, w artykułach zaś poświęconych Zakopanemu wyrażano troskę o przyszłość miasta. W opracowaniach problematyki kulturalnej nie pominięto Muzeum Tatrzańskie, pisano także o Szkole Przemysłu Drzewnego i Zakładzie Zamoyskich w Kuźnicach. Czasopismo popierało budowę teatru w Zakopanem i zamieściło jego projekt. W numerze trzecim wydrukowano gwarowe opowiadanie A. Stopki z cyklu *Śpiący rycerze*, omówiono także profil księgarni zakopiańskiej L. Zwolińskiego. Nie znajdując pomocy władz miejscowych Zakopanego, pismo, mimo niewątpliwie ambitnej zawartości, po wydaniu trzech numerów przestało się ukazywać.

W latach 1925–1927 wychodził w Zakopanem tygodnik polityczno-społeczny Związku Ludowo-Narodowego dla Podhala, Spisza i Orawy pt. „Góral”. Wydawcą pisma była spółka wydawnicza „Góral” w Zakopanem, redaktorem naczelnym i odpowiedzialnym K. Kwaśniewski. Wiadomości gospodarcze, społeczne i polityczne stanowiły główny zrab pisma, pozostawiając niewiele miejsca wydarzeniom kulturalno-literackim. Sporadycznie natrafia więc czytelnik na wiersze Z. Lubertowicza,

S. Krzeptowskiego, W. Hlouszka, J. Kasprowicza, K. Kwaśniewskiego, Zofii Sucheckiej, Mariana Adama Liberaka czy opowiadania gwarowe W. Brzegi.

Pismem polemicznym w stosunku do „Górala” była „Kronika Zakopiańska” kierowana przez K. Stryjeńskiego. Ukazało się tylko pięć zeszytów pisma w 1926 roku, które po śmierci J. Kasprowicza w sierpniu tegoż roku poświęciło mu wspomnienie<sup>88</sup>. Z zagadnień kulturalnych omawiano sprawy teatralne<sup>89</sup> oraz działalność Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego im. Stanisława Witkiewicza<sup>90</sup>.

Profil wydawniczy „Górala” nie znalazł także akceptacji ze strony kolejnego czasopisma zakopiańskiego, ukazującego się nieregularnie w 1927 roku, zatytułowanego „Gazda”. Pismo redagował Franciszek Ursus-Siwillo, wydawcami byli Wojciech Roj i Wojciech Brzega. Chociaż ukazało się tylko sześć numerów, cennym pomysłem redakcyjnym była rubryka *Prasa w Zakopanem i prasa o Zakopanem* (1927, nr 2 i 4). W numerze 5 zamieszczono rozmowę z K. Stryjeńskim, autorem projektu mauzoleum J. Kasprowicza na Harendzie.

Dla badacza różnych wycinków życia społeczno-kulturalnego i literackiego ważnym pismem był „Tygodnik Zakopiański”, którego wydawcą i redaktorem był Karol Kwaśniewski. Od 22 lipca 1928 roku do 11 października wyszło jedenaście numerów dających prymat zjawiskom z dziedziny kultury. Omawiano sprawy Tygodnia Tatrzańskiego<sup>91</sup>, plastyki, działalności Związku Przyjaciół Zakopanego. Zamieszczono także szkic prof. Jana Czubka o początkach osadnictwa pod Tatrami i nazwie Zakopane<sup>92</sup> oraz przegląd wypowiedzi w prasie krajowej o Zakopanem (m.in. 1928, nr 3–6). Opublikowano kilka wierszy A. Asnyka i E. Kłonieckiego. W ostatnich numerach zapowiadano utworzenie „Związku Przyjaciół Zakopanego” i rzeczywiście 10 marca 1929 roku

---

<sup>88</sup> E. R o m e r, *Jan Kasprowicz był z nami i będzie!* „Kronika Zakopiańska” 1926, nr 4; *Po zgonie Jana Kasprowicza, tamże; Onorate altissimo poeta!*, tamże, 1926, nr 5.

<sup>89</sup> Zob. m.in.: R. Malczewski, „Powitanie sezonu”, „Pochwała kina”, „Kronika Zakopiańska” 1926, nr 2; *Boy o Strindbergu*, tamże, 1926, nr 4.

<sup>90</sup> *Regionalizm na Podhalu. Powszechny Uniwersytet Regionalny im. Stanisława Witkiewicza Z.P.N.S.P. w Zakopanem*, „Kronika Zakopiańska” 1926, nr 5.

<sup>91</sup> *Program Tygodnia Tatrzańskiego w roku 1928*, „Tygodnik Zakopiański” 1928, nr 3.

<sup>92</sup> J. C z u b e k, *Początki i nazwa Zakopanego*, „Tygodnik Zakopiański” 1928, nr 7 i 8, 9 i 10.

Związek niejako reaktywował wydawanie czasopisma „Zakopane”<sup>93</sup>. Czasopismo redagowane kolejno przez Maksymiliana Skibińskiego, Józefa Żychonia, Zofię Trybułową ukazywało się do nr 19 z 1931 roku.

Pismo służyło Zakopanemu jako uzdrowisku, stacji turystycznej i sportowej. Jan Reychman pisał o ochronie swojszczyzny, zamieszczano stałe oceny wydarzeń muzycznych, teatralnych, wystaw. Poezje drukowali tu m.in.: Kaszycki, Kwaśniewski, Kłoniecki, Lubertowicz, Skibiński; utwory prozatorskie Orkan, Makuszyński, M. Samozwaniec. Interesującą recenzję z wystawienia sztuki H. Roj-Rytardowej i Mieczysława Rytarda *Podhale tańczy* napisał A. Zachemski (1930, nr 6). O teatrze zakopiańskim i próbie utworzenia teatru regionalnego pisał Artur Seelieb<sup>94</sup> Po śmierci W. Orkana w 1930 roku zamieszczono liczne wspomnienia poświęcone twórcy. W związku z 30. rocznicą śmierci A. Asnyka przypomniano także dorobek tego poety.

Dyskusje środowiskowe z początku lat trzydziestych ogniskowały się wokół problemów związanych z funkcjonowaniem uzdrowisk i one też zapewne zmobilizowały inteligencję zakopiańską do nowych pomysłów w zakresie upowszechniania walorów turystycznych i uzdrowiskowych rejonów górskich. W maju 1931 roku zaczęło wychodzić czasopismo „Zakopane i Tatry” pod redakcją M. Skibińskiego w starannej szacie graficznej. W kilku numerach, z których ostatni ukazał się w styczniu 1932 zamieszczono m.in. opracowanie M. Zaruskiego o istocie alpinizmu (1931, nr 1 i 2), uwagi o turystyce autorstwa K. Makuszyńskiego<sup>95</sup> oraz fragment sztuki scenicznej Witkacego. Na łamach pisma Związek Podhalań ogłosił memoriał *Ochrona swojszczyzny*, dla której już w 1925 roku powołano Komitet Witkiewiczowski<sup>96</sup>. Pisano także o stylu zakopiańskim<sup>97</sup>, wystawach sztuki, operze góralskiej. Dodatkiem do tego pisma, ale z własną numeracją, była „Zakopiańska Lista Gości i Chwila Bieżąca” z działem kulturalnym, w którym zamieszczano recenzje teatralne, drobiazgi literackie, sprawozdania z działalności Muzeum Tatrzańskiego.

<sup>93</sup> Czasopismo pod tym tytułem wychodziło w latach 1908–1914 pod red. Józefa Żychonia, potem Mariusza Zaruskiego i Józefa Diehla.

<sup>94</sup> A. Seelieb, *Nasz teatr*, „Zakopane” 1930, nr 10–12.

<sup>95</sup> K. Makuszyński, *Uwagi o turystyce*, „Zakopane i Tatry” 1931, nr 3; tenże, *Białe felieton*, tamże, nr 7.

<sup>96</sup> *Ochrona swojszczyzny. Memoriał Związku Podhalań*, „Zakopane i Tatry” 1931, nr 5 i 6.

<sup>97</sup> Prof. Zubrzycki, *Sposób zakopiański*, „Zakopane i Tatry”, 1931, nr 2; *O stylu w budownictwie na Podhalu*, tamże, 1931, nr 5 i 6.

W styczniu 1931 roku rozpoczęto redakcję ilustrowanego dwutygodnika „Echo Zakopiańskie i Zdroje Podhala” poświęconego sprawom Podhala i turystyki. Czasopismo, wychodząc pod redakcją dra Jarosława Sawczaka, zmieniało kilkakrotnie tytuł na: „Echo Zdrójów Podhala i Karpat”, „Echo Zdrojowe”; po połączeniu z „Echem Krynickim” na „Echo Podhalańskich Zdrojowisk” ukazywało się do 1935 roku. W dziale kulturalnym wiele pisano o malarstwie, fotografii i filmie, omawiano wystawy prezentując sylwetki ich twórców, zapoznawano z działalnością Związku Plastyków i stowarzyszenia „Sztuka Podhalańska”. Opowiadania gwarowe drukowała tu Aniela Stapińska, odnotowywano także ważniejsze wydarzenia z działalności Związku Podhalan. Stałą rubryką w piśmie była *Kronika Podhala* z ciekawostkami z różnych dziedzin życia ważnych dla wczasowiczów korzystających z informatora o interesującym składzie redakcyjnym i niebanalnej szacie graficznej.

Po kilkuletniej przerwie w wydawaniu periodyków 1 czerwca 1938 roku ukazało się ponownie czasopismo „Zakopane” nawiązujące do tradycji młodopolskiej, kiedy to dwukrotnie wznawiano wydawanie pisma pod tym samym tytułem. Redaktorem został Artur Seelieb, wydawcą Zofia Trybułowa. Na łamach pisma drukowali swoje wiersze m.in.: Tadeusz Bocheński, Janina Brzostowska, Kazimierz Andrzej Jaworski, Jadwiga Roguska-Cybulska i Adam Stodor. Prozę reprezentował W. Orkan, zapoznawano z sylwetkami związanych z Zakopanem postaci: Bronisławy Dłuskiej, Ferdynanda Hoesicka, Bronisławy Kondratowiczowej, Jana Gwalberta Pawlikowskiego, Mariana Sokołowskiego. Osobne numery poświęcono Janowi Kasprowiczowi, Mieczysławowi Karłowiczowi, Tygodniowi Gór oraz Spiszowi i Orawie.

Niezwykłą aktywność wydawniczą środowiska zakopiańskiego dopełniały czasopisma szkolnej młodzieży podhalańskiej. Z dniem 1 stycznia 1930 roku ukazał się „Wiatr od morza” — czasopismo młodzieży seminarium żeńskiego i gimnazjum w Nowym Targu. Pierwsze trzy numery odbite na powielaczu, zaopatrzone były w znakomite rysunki odręczne i karykatury, wiersze i opowiadania pisała młodzież klas starszych. Od nr 4 wychodziły egzemplarze pisma już z drukarni podhalańskiej. W roku 1930 ukazało się osiem numerów, w 1931 tylko dwa. Bardzo interesujący był ilustrowany dwutygodnik regionalny młodzieży szkolnej „Młody Taternik”, wychodzący od 1 września 1934 roku pod redakcją Edwarda Kłonieckiego i Piotra Farona z przedmową K. Makuszyńskiego. Pisemko miało służyć młodzieży, kształć ją na dobrych obywateli, miało też wpajać młodzieży umiłowanie Podhala, jego warto-

ści regionalnych. Ukazały się jednak tylko cztery numery pisma. Interesujące teksty młodzieży szkolnej wzbogacali regionalni pisarze: W. Brzega i A. Suski oraz redaktorzy. Stanisław Barabasz zamieścił w „Młodym Tatarniku” ciekawe materiały krajoznawcze.

Przegląd zawartości treści prasy podhalańskiej pozwala stwierdzić niewątpliwą dynamikę wydawniczą ze strony redaktorów, wydawców i autorów tekstów. Kulturowe oddziaływanie tej prasy było bardzo znaczące, a jej archiwalne numery są do dziś niezastąpionym źródłem do odtworzenia zróżnicowanego oblicza życia literackiego i kulturalnego regionu Podhala oraz środowiska lokalnego Zakopanego.